

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Müslüman Arnavutluk'un haftalık bülteni Muştu'nun yirmibirinci sayısı ile merhaba diyoruz.

Ramazan ayı hanelerimize getirdiği bereket ile devam ediyor ve bu ayın incisi Kadir Gecesi hızla yaklaşıyor. Kadir Gecesi'nin ihyası için hazırlanmak, gecenin ihyası kadar önemli olsa gerek. Yine bu ayın son Cuma günü Kudüs'ü ve onun mazlumiyetini hatırlatmak için Dünya Kudüs Günü olarak kutlanıyor.

Bültenimize bu hafta "Kujdes namazin, o musliman!" isimli şiirle başlıyoruz. Kur'anı Kerim'in Arnavutça mealinde Bakara Suresinin 11-24. ayetlerini sunuyoruz.

Bu sayıda Kader Özlem tarafından hazırlanan, "Dağılma Dönemi'nin Medar-I İftiharları: Rodop Muvakkatesi Ve Garbi Trakya Müstakilesi Örnekleri" isimli çalışmanın birinci bölümüne yer veriyoruz.

Arnavutlukta Komünizm Sonrası Dinlerin Yayılması isimli çalışma ise üçüncü bölümü ile devam ediyor.

Çameria bölümünde bu hafta Çameria direnişinde Müslümanların rolünü anlatan Arnavutça bir yazıyı sunuyoruz.

Hepinize hayırlar dilerken gerek bülten çalışmamıza ve gerekse www.muslumanarnavutluk.com sitesine yönelik müspet – menfi görüşlerinizi info@muslumanarnavutluk.com elektronik posta adresine gönderebileceğinizi hatırlatmak isteriz.
Selam ile...

Kujdes namazin, o musliman!

**Fale namazin, o musliman, falu,
Zoti që ty të don, mos lejo që jeta ty,
pa namaze të mbaron.
Mosfalja e namazit,
na kushton me hidhërim,
namazin e kemi urdhër,
nga Allahu, Zoti ynë.
Fale namazin dhe gjeje mirësinë,
se llogaria është e rëndë,
për ata njerëz që s'kanë kujdes,
pas namazin që e kanë lënë.
Kjo botë mos t'ju mashtrojë,
ndaj namazit keni kujdes,
se kam frikë mos bëhet vonë,
kur një ditë nuk ka më kthesë.
Të gjithë ju o muslimanë,
namazit shpejt t'i përgjigjeni,
mos gaboni po ju lus, namazin ta
braktisni.**

Albulena BAJRAMI

11. E kur atyre u thuhet: “Mos bëni ç’rregullira në tokë!” Ata thonë: “Ne jemi vetëm paqësues!”
12. A nuk janë vërtet ata ç’rregulluesit?; Por nuk kuptojnë!
13. Dhe kur atyre u thuhet: Besoni sikurse besuan njerëzit! Ata thonë: “A të besojmë ashtu siç besuan mendjelehtët?” A nuk janë vërtet mu ata mendjelehtët?; Por nuk e dinë.
14. E kur i takojnë ata që besuan thonë: “Ne besojmë!” por kur veçohen me djajt e vet u thonë: “Ne jemi me ju, ne vetëm jemi tallur”.
15. All-llahu tallet me ta, dhe ua shton të këqiat duke i lënë të bredhin.
16. Të tillët janë ata që blenë lajthitjen me udhëzimin, pra nuk pati fitim tregëtia e tyre dhe ata nuk qenë të udhëzuar.
17. Shembulli i tyre është si shembulli i atij që ndezë një zjarr dhe posa ai ndriçon vendin përreth tij, All-llahu ua shuan dritën atyre dhe i lë në errësira, (dhe aty) nuk shohin.
18. (Janë) Të shurdhër, memecë dhe të verbër, ata nuk kthehen (nga rruga e shtrembër).
19. Ose (Shembulli i tyre është) si ndonjë shi i rreptë prej së larti me errësirë, me bubullimë e me vetëtimë, e prej frikës së vdekjes, nga rrufeja, ata vejnë gishtat në veshët e tyre. Po All-llahu është rrethues i mosbesimtarëve (atij nuk mund t’i shpëtojë askush).
20. Vetëtimia gati ua merrë të pamurit dhe, saherë që ajo u bënë dritë atyre, ata ecin në te, e kur u errësohet mbesin aty. E sikur të donte All-llahu, do t’ua merrte të dëgjuarit (me krismën e bubullimës) dhe të pamurit (me shkëndijën e vetëtimës).
Vërtetë, All-llahu është i plotëfuqishëm për çdo gjë.
21. U ju njerëz, adhuronie Zotin tuaj, i cili ju krijoi juve ashtu që të jeni të devotshëm (të shpëtuar).
22. Ai, i cili për ju bëri tokën shtrat, (vendbanim) e qiellin kulm, e prej qiellit ju lëshoi shi me të cilin ju siguroi lloje të frutave si ushqim për ju, pra mos i përshkruani All-llahut shokë, duke qenë se ju e dini (që Ai nuk ka shokë). 34
23. E në qoftë se jeni në dyshim në atë që Ne ia shpallëm gradualisht robit tonë, atëherë sillnie ju një kaptinë të ngjashme si ai (Kur’ani) dhe thirrni (për ndihmë) dëshmitarët tuaj (zotërat) pos All-llahut, nëse jeni të sinqert (në thëniet tuaja se Kur’ani nuk është prej Zotit).
24. E mos e paçit bërë (deri më tash), e as që do ta bëni kurrë (edhe në të ardhmën), atëherë ruajuni zjarrit, lëndë e të cilit janë njerëzit dhe gurët, që është i përgaditur për mosbesimtarët.

DAĞILMA DÖNEMİ'NİN MEDAR-I İFTİHARLARI: RODOP MUVAKKATESİ VE GARBİ TRAKYA MÜSTAKİLESİ ÖRNEKLERİ

Kader ÖZLEM

1.Bölüm

Çalışmada, 3 Mart 1878'de imzalanan Ayestafanos (Yeşilköy) Antlaşması'nın 130. yıldönümünde Rodoplar'da antlaşması sonrası dönemde Rus ve Bulgar Mezalimine karşı ortaya çıkmış olan Türk Direniş'i ele alacağız. İkinci bölümde ise, Tarihteki ilk Türk cumhuriyeti olma unvanına sahip olan Garbi Trakya Müstakil Hükümeti'ne veya daha doğru bir ifade ile Batı *Trakya Türk Cumhuriyeti*'ne değineceğiz.

Rodoplar ile Batı Trakya bölgesi hiç şüphesiz ki, Türk tarihi açısından özel bir anlam ihtiva etmektedir. Osmanlı Devleti'nin Dağılma Dönemi'nde büyük ve orta ölçekli devletlerin bölge üzerindeki farklı stratejileri ve buna karşılık bölge halkının bu oyunları bozmaktaki azmi, Batı Trakya'nın tarihsel ve efsanevi boyutu hakkında çeşitli ipuçları vermektedir. 93 Harbi sonrasında bölgede kurulmuş olan **Rodop Hükümet-i Muvakkatesi**, 1913'te kurulan **Batı Trakya Türk Cumhuriyeti** bu kapsamda verilebilecek örneklerdendir.

Rodop Muvakkatesi

Rodoplar'daki Türk Direniş'i'ni ele alırken, direniş'i ortaya çıkaran Osmanlı-Rus savaş, savaşın gerekçeleri, savaşın kendisi ve sonrasında imzalanan Yeşilköy Antlaşması'na atıfta bulunmak kaçınılmaz olmaktadır. Bilindiği üzere, 1877-78 yıllarında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında büyük bir savaş yaşanmıştır. Bu savaş Osmanlı Devleti açısından makro yıkımlara neden olurken; çöküş döneminin, yani sonun başlangıcını başlatmış bulunmaktaydı.

Savaşın gerekçelerine baktığımız zaman, Osmanlı Dönemi'nin Dağılma Dönemi'ne ilişkin temel parametreler olan hususların burada da geçerliliğini korumakta olduğu görülüyor. 1789 Fransız İhtilali'nin beraberinde getirdiği toplumsal milliyetçi reaksiyon ve bunun Balkanlar izdüşümünde yarattığı bağımsızlıkçı, özgürlükçü ve istiklalci etki, Osmanlı Devleti gibi çok uluslu imparatorluklar açısından büyük tahribat yaratmıştı. Buna paralel olarak, Rusya'nın XIX. Yüzyılda özellikle Balkanlar'daki Sırlar ve Bulgarlar gibi Slav potansiyele yönelik olarak izlediği Panislavist politikalar, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Dönemi'ne ilişkin temel faktörler arasında yer almıştır. Savaşın kâğıt üzerindeki gerekçesi, 1876 yılında gerçekleşen **Bulgar İsyanı** ve Sırlara yönelik olarak Osmanlı Devleti'nin çeşitli ıslahatları gerçekleştirilmemesiydi. Bununla birlikte çeşitli nedenler de ileri sürülebilir. Ancak asıl gerekçesi, 1815 Viyana Kongresi ile ortaya konan ve "hasta adam" olarak tarif edilen Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki varlığından duyulan rahatsızlığın yüksek sesle dile getirilmesidir. Daha açık bir ifade ile Şark Meselesi, Balkanlar'da bulunan Türk ve Müslüman nüfusun varlığından duyulan rahatsızlık ve bununla birlikte Türkleri geldikleri yere yani Anadolu'ya geri gönderme projesi şeklinde de tanımlanabilir. Zira imzalanan Ayestafanos Antlaşması hükümleri itibariyle de bu savaşın Şark Meselesi'nin çok ileri aşamada bir uygulaması olduğundan bahsedilebilir.

Ruslar bu savaşta Osmanlı Devleti'ne karşı izledikleri her zamanki savaş stratejisini yine uygulamışlar ve Kafkasya ile Balkanlar olmak üzere iki koldan Osmanlı Devleti'ne saldırmışlardı. Kafkasya'da Ardahan ve Kars'ın düşmesinin ardından ancak Erzurum'da tutunabilmişlerdi. Balkanlar'da ise Plevne önlerinde Gazi Osman Paşa komutasında önemli bir direniş hareketi gerçekleştirmiş ancak İstanbul'dan beklenen yardımın gelmemesi ve çeşitli sebepler dolayısıyla Ruslar, Tuna'yı geçmişlerdi. Ruslar biraz daha güneye inerek Filibe'de Süleyman Paşa'nın ordusuyla karşılaşmıştı. Süleyman Paşa'nın ordusu da maalesef Rusları durduramamış ve Rus güçlerinin daha güneye inmelerinin yolunu açmıştır. Bu noktada, Süleyman Paşa'nın birliklerinin bir kısmının Rodop Dağları'na çekilmek zorunda kaldığının altını önemle çizelim. Ruslar güney istikametine ilerleyerek Edirne'yi işgal etmişler ve Çatalca önlerine kadar gelerek İstanbul'u baskı altına almışlardı. İstanbul'un düşmesinden endişe eden Osmanlı Devleti Rusların inisiyatifi doğrultusunda hazırlanan ve hayli ağır şartlar içeren Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. (3 Mart 1878).

Antlaşmanın maddelerine kısaca değinmek gerekirse; söz konusu antlaşmanın maddeleri itibariyle Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da bir etkinliği

kalmıyordu. Bu antlaşmanın temel maddelerine göre;

1. Tuna'dan Ege Denizi'ne Karadeniz'den Arnavutluk'a kadar olan bölgede **Büyük Bulgar Krallığı** kuruluyordu.
2. Yine bu antlaşma hükümleri itibariyle, Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsız oluyordu.
3. Bosna Hersek ise özerk bir statüye kavuşuyordu.
4. Ruslar Doğu'da bazı yerleri alıyor ve Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya 30 bin Ruble savaş tazminatı ödemesi öngörülüyordu.

Ancak konu itibariyle ilgili olan kısım Bulgaristan olduğu için daha ziyade bu husus üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Söz konusu antlaşmaya göre; Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne vergi verecek ancak, ülke sınırları içerisinde Osmanlı askerinin bulunmaması öngörülmekte idi. Bulgarlar kendi milis güçlerine sahip oluyorken; Ruslar da bunun kurulmasına katkı sağlamak amacıyla 2 yıl süreyle Bulgaristan'da kalıyordu.

Osmanlı Devleti Balkanlar'da kaybettiği topraklardan Anadolu'ya doğru büyük göç hareketleri gerçekleşmiştir. Bu savaş itibariyle de söz konusu olgu geçerliliğini korumuştur. Yüz binlerce insanımız göçmen durumuna düşmüşlerdir, ancak Rusların ve Bulgar çetecilerin yolda gerçekleştirmiş oldukları insanlık dışı eylemlere de maruz kalmışlardır. Bu durum Türkler arasında nefret duygusunu artırırken; direniş örgütlenmelerini de beraberinde getirmiştir.

Balkan göçleri sırasında İstanbul

Rodoplar'da başlayan ilk isyan hareketi sonrasında bütün Doğu Rumeli'ye yayılmıştır. Bu kapsamda Ayestafanos Antlaşmasının imzalanmasından 40 gün sonra Rodoplar'daki direnişçiler ile Rus-Kazak süvari birlikleri arasında sert çarpışmalar yaşanmıştır. Hacı İsmail Ağa yönetimindeki Türk milisleri/hürriyet kahramanları/gerillalar/özgürlük savaşçıları burada Ruslara ağır kayıplar verdirmişlerdir. Rodoplar'da yükselen tansiyon, General Gurko'yu bölgeye sevk etmiş ve Rus General, Rodoplar'ı ele geçirmekle söz konusu durumun sona ereceğini düşünmüştür. Bu doğrultuda Kırçalı ile Mestanlı arasında bulunan 11 Rus süvari taburu ile 7-8 Bulgar gönüllü süvari taburu, Rodoplar'a doğru yürümüşlerdir. 20 Nisan 1878'de gerçekleşen bu çarpışmada Hacı İsmail Efendi komutasındaki Türk milisleri tarafından geri püskürtülmüşlerdir.

Bunu gerçekleştiren efsane isimler kimlerdir? Bu noktada ön plana çıkan 4 isim bulunmaktadır:

1. Hidayet Paşa (Başkomutan)
2. Timirski Ahmet Ağa (Başkomutan)
3. Hacı İsmail Efendi (Rodop Bölgesi komutanlığı)
4. Kara Yusuf Çavuş (Plevne, Tatarpazarcığı, İslimiye, Lofça ve Kızanlık sahası)

Bütün bunların yanı sıra, Çirmenli Ali Efendi, Hacı Mümin, Hacı Rağıp, Kırçalı Abdullah, Hacı Halil Efendi gibi önemli isimleri de saymamız mümkündür. Rodoplar'daki direnişe yöre halkı en önde katıldığı gibi aynı zamanda Süleyman Paşa'nın Rodop Dağları'na çekilen kuvvetlerinin bir kısmının da katıldığını söyleyebilmek mümkündür. Direnişçilerimizin ellerinde dönemin en iyi silahlarında martın bulunmaktaydı.

Bu Direniş Niçin Kuruluyor?

Yukarıda Ruslar Plevne'yi geçtikten sonra büyük bir göç hareketinin ortaya

çıktığından bahsetmiştik. 600.000 insanımızın;

- 100.000'i Anadolu'ya
- 180.000 Rodoplar ve Batı Trakya bölgesi
- 150.000 kişi İstanbul'a
- Kalanlar ise Doğu Rumeli vilayetinin çeşitli yerlerine göç ediyorlar...

Bu noktada üzücü olan husus, çok sayıda insanımız soykırıma tabi tutulmuş olmasıdır. Justin McCarthy'nin de "Ölüm ve Sürgün" isimli eserinde belirttiği gibi 93 Harbi bir "İrklar ve Yok Etme Savaşı" şeklinde gerçekleşmiş ve savaşın bedelini sivil halk ödemiştir. Kayıplarımıza ilişkin olarak verilebilecek olan değerler şunlardır.

- Irza tecavüz ve Öldürme: 56.000
- Öldürülen erkekler: 290.000
- Öldürülen Kadınlar: 190.000
- Öldürülen Çocuklar: 85.000

İşte, Rodoplar'daki Hürriyet kahramanları bütün bunların hesabını sormak için ve geride kalan Müslüman Türklerin can ve mal güvenliğini korumak için dağlara çıkmışlardır.

— Garbi Trakya'da bir gönüllü müfrezesi.

Rodoplar'daki direnişçiler, 16 Mayıs'ta İstanbul'da bulunan ve Paris Antlaşmasını parafe etmiş olan devletlerin elçiliklerine gönderdikleri ve Rodop Hükümet-i Muvakkatesi mührünü taşıyan mektubun

bir kısmında direnişin gerekçesini Őu Őekilde anlatmaktadır:

“...Biz hiĐbir meşru idareye ve şahsa isyan etmiş değiliz. Silaha sarılmaktaki maksadımız, kendi can, mal ve ırzımızı korumak içindir. Bu hareketimiz herhangi meşru bir hükümete isyan da değildir...”

Batılıların İlgisi

Rodoplarda gerçekleşen direniş Batılı Devletleri ve özellikle İngiltere’yi yakından ilgilendirmiştir. Bilindiđi gibi, İngiltere Rusya’nın Yeşilköy Antlaşması’yla olması gerekenden fazla kazanç sağlamasını kendi çıkarları itibariyle sakıncalı görmüştür. Dolayısıyla Ayestafanos Antlaşmasının revize edilmesi gerektiđi konusunda ısrarcı davranmış ve bu doğrultuda Fransa’yı da yanına çekmeyi başarmıştır. Rodoplarda gerçekleşen direniş Rusları Edirne’de ve İstanbul’da bir hayli güç duruma düşürmüştür. Kısacası, Rodoplar’daki direniş İngiltere’nin ve Osmanlı Devleti’nin elini kuvvetlendiren bir delil olmuştur.

Bu kapsamda 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imza edilmiş, Rodoplar’daki duruma ilişkin olarak bir tahkikat komisyonu kurulmuş ve Büyük Bulgaristan 3 kesime ayrılmıştı: Makedonya Osmanlı Devleti’ne bırakılıyordu. Kuzeyde bir Bulgar Prenslığı kuruluyor ve Şarki Rumeli adı altında bir vilayet kuruluyordu.

Şarki Rumeli’ye ilişkin düzenleme hayli ilginçtir. Nüfusunun büyük çoğunluğu Türk olan bu vilayeti Padişahın onayı alınarak atanacak bir vali Filibe’den yönetecekti. Bu durum Rodoplar’da tepkiyle karşılanmış ve Hacı İsmail Efendi pek oralı davranmamıştır.

Netice itibariyle Ruslar, Berlin Antlaşması hükümleri geređince, 9 aylık bir sürenin ardından Bulgaristan’ı

boşaltmak zorunda kalmıştır. Filibe’de atanan vali (Aleko Paşa) 5 yıllık bir sürenin ardından görevinden alınmış ve yerine Gavril Paşa getirilmiştir. Daha sonra Bulgar liberalleri tarafından 1886 yılında gerçekleştirilen bir darbe sonucunda Dođu Rumeli vilayeti Bulgar Prenslığı ile birleştirilmiştir. Osmanlı Devleti, olayı silah kullanmak yerine siyasetle çözüme yoluna gitmiş, ancak bu politikasının sonucunu vilayetin kaybıyla görmüştür. Her ne kadar direnişçilere herhangi bir yardımda bulunulamamışsa da, Bulgaristan ile yapılacak bir savaşta direnişçilere silah yardımında bulunacağından bahsedilmektedir. Ancak Rodoplar’daki bu direnişçiler, Osmanlı Devleti’ne ve saltanata olan bağlılıklarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin yaptığı hata, ileriki dönemlerde Garbi Trakya Müstakil Hükümeti örnekleminde de kendisini gösterecektir.

Rodoplar’daki direnişçilere baktığımızda, 1886 yılına kadar gelindiğinde Rodoplar ve Ropçoz’da Filibe bulunan valinin herhangi bir otoritesine rastlamak mümkün değildir. Kırcalı ve Ropçoz adeta kurtarılmış bir bölge görünümündedir. Zira bölge halkı kendi mahkemelerini kurmuş, kendi kolluk kuvvetleri olan ve halk temsilcileri bulunan bir statüye sahiptir. Dođu Rumeli’nin Bulgaristan ile birleşmesi otomatik olarak direniş hareketinin sona ermesi anlamına gelmekteydi.

Günümüzde de Rodoplu Türkler İslami kimliđi koruma gayretini sürdürüyorlar

ÇAMËRIA GÛNLERI YAKLAŞIYOR **27 Haziran Çameria Soykırım Günü**

ROLI I DIJETARËVE MUSLIMANË NË REZISTENCËN SHQIPTARE NË ÇAMËRI

Çamëria, krahina jugore e trevave shqiptare, e merr këtë emër nga lumi Tiamis, qysh në kohën e fiseve ilire, që sot quhet Kalama, e që përshkon krahinën mes për mes. Në antikitet, në trevën e Greqisë, ka banuar fisi ilir i Thesprotëve. Kjo trevë, me një sipërfaqe prej 2400 km katror më 1912, ka pasur një popullsi prej 50000 banorësh.

Çamëria kufizohet në veri me lumin Pavel, në jug me gjirin e Prevezës, në Lindje me malet e Ajdonatit dhe në perëndim me detin Jon. Gjuha shqipe që flasin çamët, sipas albanologut danez Pedersen, është një nga dialektet më të pastra të shqipes. Enciklopedia e Madhe greke e botuar më 1923, jep këto karakteristika për çamët: Çamët janë shtatlartë, flokëzinj, të shkathët, luftëtarë, të zgjuar, krijues, të besës dhe shumë besimtarë në fenë e tyre Islame. Çamët ishin të shpërndarë edhe në vise të tjera të Greqisë veri – perëndimore, jashtë kufijve që përmendëm më lartë. Para sundimit turk, në Çamëri ka sunduar princi Gjini Bue Shpata.

Yanya Fethiye Camii

Duke filluar qysh nga fundi i shekullit të XV, popullsia çame përqafoi masivisht islamizmin. Provë për këtë, është xhamia e

Sulltan Bajazitit, e ndërtuar në qytetin e Parathimisë, që mban datën 1492. Rreth 80% e popullatës së Çamërisë, më 1912 ishte muslimane, kurse 20 % mbetën të krishterë ortodoksë.

Çamët përqaftuan sektin Sunit dhe Çamëria, ishte e vetmja trevë e populluar nga shqiptarët, që nuk njohu sekte dhe tarikate të tjera islamike. Në çdo katund të Çamërisë, kishte hoxhë dhe xhami, ndërsa në qytetet kryesore, si Filati, Gumenica, Margëlliçi, Pramithia, Arta dhe Preveza, funksiononin medresetë. Një nga medresetë më të përmendura, ishte ajo e Parathimisë, e ndërtuar më 1870. Qysh kur çamët, përqaftuan islamizmin, presioni greko – sllav, erdhi duke u rritur në progresion gjeometrik.

Dijetari çam, Haki Hamzai, ishte frymëzuesi i vëllait të tij, Myrte Hamzait, i cili më 1794, grumbulloi 8000 çamër të armatosur, për t'u mbrojtur nga agresioni greko – rus. Trupat ruse nën komandën e admiraleve Orlov dhe Ushakov, mbasi pushtuan Korfuzin dhe ishujt e Jonit, të nxitur nga kisha greke, u orvatën të pushtonin edhe Çamërinë. Myrte Hamzai luftoi me heroizëm së bashku me çamët e tij, duke bërë që të dështonin planet shoviniste të ortodoksizmit ruso – grek. Për t'u hakmarrë nga disfata e pësuar, admirali rus Ushakov, pushkatoi në ishullin e Korfuzit, një përfaqësi çame, në gjirin e së cilës bënte pjesë dijetari Haki Hamzai dhe disa hoxhallarë. Më 1809 u formua "Lidhja Çame", në të cilën aderuan Ali Formaçi, kreu i Shqiptarëve të Peloponezitetit dhe Teodor Kollokotroni (bythëguri), përfaqësuesi i arvanitasve të Greqisë. Në këtë lidhje, mendimi dhe fjala e dijetarëve çamë ishte parësore. Kjo Lidhje, zhvilloi disa beteja, për të mbrojtur të drejtat e popullsisë çame, të marra nëpër këmbë nga pashallarët dhe nëpunësit e Portës së Lartë.

Më 1850, çamët u ngritën përsëri me në krye Ago Pronjën nga Paramithia. Familja e Pronjëve ishte një nga familjet më në zë

në trevat çame dhe ka luajtur një rol të rëndësishëm për mbrojtjen e identitetit kombëtar për mëse një shekull. Ago Pronja me një forcë prej 5000 vetash, luftoi kundër andartëve grekë, që kishin filluar të depërtonin në tokat çame, qysh nga krijimi i shtetit grek më 1829. Kongresi i Berlinit, më 1878 me vendimet e tij të pa drejta, shtyri aneksimet greke akoma më në veri, duke i dhënë Greqisë disa nga trojet e Çamërisë, duke përfshirë edhe qytetet e Prevezës dhe të Artës. Ushtria greke, me të hyrë në këto krahina, dogji dhe rrafshoi xhamitë, medresetë dhe gjithçka shqiptare dhe islame. Ata vranë parinë e vendit dhe e detyruan një pjesë të popullatës muslimane çame, të shpërngulej në pjesën tjetër të Çamërisë, ose në Turqi. Një rol të rëndësishëm në këtë periudhë për mbrojtjen e interesave kombëtare të mbarë shqiptarëve, luajti dijetari i shquar çam Hasan Tahsin, i lindur më 1811 në katundin Ninat të Konispolit, një ndër teologët kryesorë të Lidhjes së Prizrenit.

Kavala'da kiliseye dönüştürülen bir cami

Hasan Tahsini, bëri një punë të palodhur për konsolidimin e Islamit në trevat çame. Ai hapi me shpenzimet e tij medresenë e Filatit më 1860 dhe rindërtoi shumë xhamira të dëmtuara. Ai ishte i ditur si Avicena dhe i mprehtë si Dekarti. Feja, atdheu dhe dituria ishin pasionet e tij për gjithë jetën. Në Stamboll kreu medresenë, kurse në Paris, studioi për 12 vjet, shkencat natyrore. Veprat e këtij dijetari të madh të kombit shqiptar dhe të fesë islame, u mblohën dhe u botuan në sajë të kujdesit të nxënësit të tij Nadiri Fevzi. Një nga kryeveprat e Hasan Tahsinit, "Ilmi

Ruh" (Dituria mbi shpirtin) e përktheu në gjuhën shqipe më 1979, stiduesi dhe orientalisti i talentuar, Vexhi Buharaja. Dijetari Hasan Tahsin Çami ndërroi jetë më 1881. Për nder të kujtimit të tij në qytetin e Sarandës, është ndërtuar një bust, i cili u dëmtua me turbullirat e 1997, nga grekomanët.

Më 1881 trupat greke pushtuan trevat e Çamërisë së jugut dhe Artën. Bandat e andartëve, të armatosur nga qeveria greke dhe të frymëzuar nga kisha ortodokse, ushtruan terror mbi popullsinë çame muslimane. Në Prevezë dhe rrethinat e saj u masakruan mbi 120 çamër muslimanë, midis tyre edhe myftiu i Prevezës. Qëllimi i qeverisë greke ishte largimi i çamëve muslimanë nga trojet e tyre etnike. Për të përballuar presionin greko – ortodoks, u formua një forcë vullnetare e përbërë nga çamër muslimanë, nën komandën e trimit Muharrem Rushiti. Dijetarët dhe hoxhallarët çamë, e ndihmuan Muharem Rushitin si nga ana financiare ashtu dhe për shtimin e rradhëve të luftëtarëve të tij. Ai zhvilloi shumë beteja dhe i shkaktoi shumë humbje grekëve. Muharem Rushiti gjatë periudhës kohore 1870 – 1920 u plagos pesë herë dhe mori 12 plagë në trup të tij. Me zemër të plagosur dhe trup të sakatosur, Murahem Rushiti u largua nga Çamëria e tij e dashur më 1920, në moshën 70 vjeçare i ndjekur këmba – këmbës nga andartët grekë. Ai u vendos në qytetin e Sarandës ku vdiq në varfëri të plotë në 1931, në moshën 81 vjeç. Kisha greke edhe të vdekur nuk e la të qetë këtë mbrojtës të identitetit kombëtar dhe të islamizmit. Ajo dërgoi njerëz të paguar për t'i prishur varrin.

Që në fillimin e Luftës së Parë Ballkanike, më 1912, ushtria greke invadoi Çamërinë. Me mijëra çamë, luftuan për mbrojtjen e Janinës për pesë muaj rrjesht duke bërë heroizma të padëgjua. Lufta e Bezhanit, që njihet nga shqiptarët me emrin lufta e "pesë puseve" i shkaktoi grekëve humbje të rënda. Ushtrinë greke e drejtonte vetë

mbreti i Greqisë Kostandin, i ndihmuar nga një repart special francez. Në një telegram që i drejtonte myftiu i Filatit, Mehmet Zeqiraj, Ismail Qemalit më 1 dhjetor 1912 i njoftonte, se e gjithë Çamëria ishte në agoni dhe i kërkonte ndihma në armë dhe në njerëz. Në mars të 1913, Janina ra në duart e grekëve. Një terror i padëgjuar shpërtheu mbi popullsinë muslimane. Shumë familje muslimane çame u larguan nga Janina të tmerruar duke u vendosur në trojet shqiptare të papushtuara, ose në Turqi. Vetëm në krahinën e Parathimisë grekët masakruan 72 krerë të krahinës, midis tyre edhe myftiun e qytetit, Dalan Prënjasi. U shtuan presionet për ndërrimin e fesë islame, për ndalimin e festave islame, për ndalimin e përdorimit të gjuhës shqipe në zyrat e administratës, shtimin e taksave dhe shumë masa të tjera me pikësynim largimin e popullatës çame muslimane nga trojet e tyre. Konferenca e fuqive të mëdha në Londër, më 1913, që u konsakrua me Protokollin e Firences në gusht të po atij viti, ia dha krahinën e Çamërisë shtetit grek. Brenda kufirit shqiptar mbetën shtatë katunde çame me kryeqendër Konispolin. Ky ishte coptimi më radikal që iu bë trevave të Çamërisë. Pazarllëqet e shtetit grek vazhduan, për shpërnguljen e çamëve nga trevat e tyre duke nënshkruar marrëveshjen e 14 majit 1914 me shtetin Turk. Në bazë të kësaj marrëveshjeje, mbi 10000 çamër muslimanë u shpërngulën me forcë në Turqi dhe 1000 familje çame për t'i shpëtuar persekutimit grek, u vendosën brenda kufirit shqiptar. Mbas përfundimit të luftës greko – turke u nënshkrua marrëveshja e Lozanës më 1922, që parashikonte këmbimin e minoritetit turk në Greqi, me grekët e Azisë së Vogël. Qeveria greke me paturpësinë më të madhe i quante çamët muslimanë minoritet turk, duke iu mohuar kështu identitetin kombëtar shqiptar. Çamët refuzuan të bëhen plaçkë tregu në këtë pazar të ndyrë. Duke hasur në kundërshtimin energjik të tyre qeveritarët grekë vunë në përdorim thikën dhe dhrahminë. Të ndjekur me armë

dhe me mashtrime, shpërngulën me lot në sy nga vatrat e tyre rreth 30000 çamër. Ata u vendosën në Anadoll, e sidomos në krahinën e Izmirit. Çamët, që mbetën brenda kufijve të mbretërisë greke, iu nënshtruan represioneve të panumërta. Kjo shtypje mori përmasa të pakrahueshme kur më 1936, në krye të shtetit grek u vendos diktatori Joan Metaksai.. Në këtë kohë në Çamëri filloi një proces i egër helenizmi. Filloi zëvendësimi i emrave të katundeve me emra greke. Kështu p.sh. katundi i Varfaj u quajt Parapetamo, Picari u quajt Aites, Spadari – Trikos etj. U ndërruan dhe emrat e lumenjve, fushave, maleve dhe çdo gjë që mbante emra shqip u zëvendësua me fjalë greke. U ndalua mësimi i fesë islame nëpër mejtepe dhe medrese. U ndalua komunikimi në gjuhën shqipe në gjykata, në ushtri dhe në zyrat qeveritare. U vendosën taksa shumë të larta dhe ua morën një pjesë të pasurisë së patundshme. Nga kisha greke, predikohej hapur se ata çamër që do të konvertoheshin në orthodhoksë do gëzonin të gjitha të drejtat dhe do të përjashtoheshin nga taksat. Çamët i rezistuan edhe kësaj stuhije greke, duke ruajtur fenë islame, e cila ishte bërë pjesë e identitetit kombëtar të tyre. Çamët që mbetën ortodoksë u asimiluan nga grekët, humbën identitetin e tyre shqiptar dhe sot shumë prej tyre janë bërë më grekër se grekët. Në vitet e sundimit të diktatorit fashist Metaksa, shumë dijetarë dhe hoxhallarë çamë i kthyen shtëpitë e tyre në vende të lutjeve dhe të mësimëve të fesë islame. Është për t'u përmendur në këtë drejtim, hoxha nga Paramithia, Muharem Sali Bollati, i cili edhe pse u kërcënua nga autoritetet greke, nuk hoqi dorë nga predikimet e fesë islame.

Kavala Abdullah Baba Türbesi

Një tjetër dijetar çam që ia kushtoi gjithë jetën fesë islame dhe kombit shqiptar është Murat Ferhat Canaj. Studioi për teologji në Kajro në fillim të shek. XX. Zhvilloi aktivitet të vullshëm për të penguar shpërnguljen e çamëve nga trojet e tyre etnike për në Turqinë periudhën 1923 – 1924, duke u zgjedhur kryetar i një komiteti shqiptarësh, që vepronte atëherë në Çamëri. Vjen disa herë në Shqipëri dhe krijon lidhje me kryetarin e nacionalistëve shqiptarë Mid'hat Abdyl Frashëri. Dënohet nga një Gjykatë ushtarake greke më 1936 me vdekje në mungesë. Kur Çamëria çlirohet nga thundra greke, kthehet në Çamëri dhe zhvillon një aktivitet të ethshëm fetar dhe kombëtar. I ndjekur nga zervistët grekë, largohet nga Çamëria duke lënë në flakë shtëpinë dhe gjithë pasurinë e tij. Qeveria komuniste e Enver Hoxhës e arrestoi për aktivitetin fetar dhe kombëtar të kryer në Greqi dhe ia dorëzon grekëve, të cilët e dënojnë me burgim të përjetshëm në burgun e Janinës. Mbasi vuan disa vjet burg në Greqi, lërohet për arsye sëmundjeje dhe kthehet në Shqipëri. Përsëri burg dhe internim deri sa vdes më 1953.

Pelinyon Dağı'nda Türk konakları

Pas pushtimit të Shqipërisë nga Italia fashiste, qeveria greke e Metaksait mori një sërë masash represive kundër popullsisë çame muslimane. Rreth 2000 të rinj çamë u mobilizuan në repartet e punës të ushtrisë greke. Ata detyroheshin të bënin një punë prej skllëvërish në hapje llogorësh dhe ndërtime ushtarake. 4000 burra

muslimanë çamë, u internuan në kampet e përqëndrimit të Kretës dhe të Mitilinit gjatë muajve shtator – tetor të vitit 1940. Rreth 500 prej tyre gjetën vdekjen nga trajtimi mizor i autoriteteve greke. Një fat tragjik pati myftiu i Filatit, Mehmet Zeqiraj, i lindur në Filat më 1865 një nga dijetarët më të shquar të trevës së Çamërisë. Për shumë kohë kishte qenë drejtori i medresesë së Filatit dhe kryemyftiu i gjithë Çamërisë. Gëzonte një autoritet dhe simpati në të gjithë popullatën çame. Në moshën 75 vjeçare, në shtator të 1940, arrestohet nga qeveria greke dhe internohet në kampin Kaqino afër Pireut. Me urdhër të kryeministrit Metaksa, merret nga kampi dhe dënohet me vdekje nga një gjykatë ushtarake greke. Pushkatohet publikisht në Paramithi, më 30 tetor 1940. Gjatë tërheqjes së ushtrisë greke nga trevat çame edhe në maj të 1941, ushtria greke vrau rreth 300 çamë dhe grabiti me mijëra kokë bagëti. Largimi i pushtetit të urryer grek u prit me hare nga popullata muslimane çame. U la i lirë përdorimi i gjuhës shqipe, u hapën shkollat, xhamitë dhe medresetë. Çamëria nuk u bashkua me Shqipërinë, por atje u vendos një administratë ushtarake italiane. Duhet theksuar se flamuri kombëtar shqiptar në disa qytete çame, u hoq nga pushtuesit italianë me nxitjen e autoriteteve kolaboracioniste greke. Hoxhallarët dhe dijetarët çamë ishin të parët që propagandonin për bashkimin me Shqipërinë dhe ndihmuan për formimin në Filat, të një force ushtarake çame prej 2000 vetash, nën komandën e Nuri Dinos dhe Dine Kalos. Kjo forcë, kishte për qëllim mbrojtjen e trevave çame, por u kufizua vetëm në Filat dhe Gumenicë. Si gjithmonë edhe në këtë periudhë muslimanët çamë nën mësimet e dijetarëve dhe hoxhallarëve, treguan një tolerancë për t'u lavdëruar ndaj armiqve të tyre. Në asnjë rast nga hoxhallarët çamë nuk ka patur thirrje për urrejtje dhe hakmarrje ndaj ortodoksëve grekë. Në të kundërt, janë strehuar në shtëpitë e hoxhallarëve çamë, shumë grekë dhe familjet e tyre që ndiqeshin nga

okupatorët. Po kështu janë strehuar në shtëpitë e muslimanëve çamë me dhjetëra familje hebreje të ikur, nga Janina, Korfuzi dhe ishujt e Qefalonisë.

1. Dünja Savaşı sırasında Selanik

Pranvera e lirisë Çame vazhdoi vetëm 3 vjet (1941 –1944). Në fillim të 1944, forcat shoviniste greke, të udhëhequra nga gjenerali Napoleon Zerva dhe të armatosura gjer në dhëmbë nga aleatët anglo – amerikanë, filluan përgatitjet e ethshme për të sulmuar trevat çame. Forcat e gjeneral Zervës që numëroheshin në 10000 vetë ishin shumica me prejardhje çamësh shqiptarë, por të helenizuar nga kisha orthodoxe greke. Edhe vetë gjeneral Zerva, ishte një i tillë. Këto forca vepronin simbas urdhërave që merrnin nga qeveria greke në emigrim, me seli në Kajro. Përballë kësaj force agresive ndodheshin reparte të vogla çame muslimane të armatosura keq dhe të paorganizuar. Më 27 Qershor 1944, 5000 forcat greke të komanduara nga vetë gjenerali Zerva, filluan sulmin masiv kundër fshatrave dhe qyteteve çame. Grekët me bajoneta, çanin barqet e grave shtatzëna dhe hidhnin në flakë të gjallë fëmijë dhe pleq. U dogjën xhami, shkolla dhe gjithçka që identifikonte kombësinë shqiptare. Në një xhami në qytetin e Parathimisë u dogjën të gjallë rreth 40 gra dhe fëmijë që kishin shkuar atje për të gjetur strehim. U dogj medreseja e qytetit dhe të gjitha xhamitë në qytet dhe në fshat. Grekët vranë myftiun e Parathimisë, dijetarin Hasan Efendiun së bashku me hoxhallarët Mulla Çafaja,

Haxhi Shehun dhe hafiz Esat Ademin. Vetëm në krahinën e Parathimisë dhe Margëlliçit në datën 27 qershor u vranë 782 veta. Forcat zerviste me thika ndër dhëmbë dhe ura të ndezura në duar, u vërsulën si ujë të tërbuar, drejt veriut, duke e kthyer Çamërinë në një tokë të djegur. E vetmja rezistencë e armatosur u bë në vendin e quajtur Munin, gusht 1944 ku 72 çamë luftuan heroikisht për 24 orë kundër 5 batalioneve zerviste të përbërë prej 2500 vetash. Të 72 çamët ranë në fushën e betejës duke i shkaktuar forcave greke 400 të vranë dhe 600 të plagosur. Napoleon Zerva që drejtonte nga një majë kodre, në fund të betejës i deklaroi korrespondentit të B.B.C. se muslimanët çamë i kishin asgjësuar lulen e ushtrisë së tij. Masakrat greke vazhduan në Gumenicë dhe Filat, duke shkaktuar 2400 të vranë dhe një numër të madh të plagosurish. 27 Qershori i 1944-ës me vendim të Parlamentit të Republikës së Shqipërisë, ka hyrë në historinë e Shqipërisë si dita e genocidit të popullsisë çame. Forcat greke, vazhduan masakrat dhe plaçkitjet prej 27 qershorit deri më 1 nëntor të 1944-ës. Gjatë kësaj kohe, ata vranë përveç Hasan Efendiut, myftin e Parathimisë, edhe Izet Cukarin, myftin e Pargës, Qamil Abazin, myftin e Margëlliçit dhe shumë hoxhallarë të tjerë. Në katundin Drizë të Margëlliçit, grekët dogjën të gjallë, hoxhën e fshatit së bashku me djalin e tij 11-vjeçar. Zervistët dogjën me qindra shtëpi dhe grabitën krejt gjënë e gjallë, që llogaritet në 400.000 dele, dhi, lopë dhe mushka. 22.000 çamë të ndjekur nga fërshëllimat e plumbave me foshnja në duar dhe me një bohçe në krah, hynë në kufirin e Shqipërisë si muhaxhirë të mjeruar. Ata lanë mbrapa pasurinë e tyre të vënë gjatë brezave që llogaritet me vlerë, 4 miliardë dollarë. Shtëpitë, ullishtet, kopshtijet, pyjet dhe zabelet iu dhanë grekëve dhe vllëhëve të shpërngulur nga zona e Gramozit, gjatë luftës civile 1945 – 1949. Autoritetet greke nuk e ndalën dorën e tyre edhe ndaj varreve të çamëve muslimanë. Me buldozerë, ata rrafshuan të gjitha varret, kudo që ishin. Mbi Çamërinë

gjatë shekujve, frynë erërat e ftohta të ortodoksisë greke, por uragani i tmerrshëm i 1944-ës, i çrrënjosi çamët, nga trojet e tyre etnike. Përgjegjësi indirekte për këtë genocid, mbajnë edhe fuqitë aleate, të cilët nuk lëvizën as gishtin. Me qëndrimin e tyre ata inkurajuan shovinistët grekë, për të kryer masakrën çame. Aktualisht në Çamëri, zyrtarisht nuk ka mbetur asnjë çam i besimit musliman. Atje mund të gjesh vetëm ca rrënoja të xhamive dhe medreseve, që kanë ekzistuar para vitit 1945.

Qeveria diktatoriale komuniste e Shqipërisë, i la në mëshirën e fatit çamët e ardhur nga Greqia dhe nuk bëri asnjë përpjekje, për t'iu siguruar strehim, bukë dhe punë. Me forcat e veta dhe me përkrahjen e popullsisë shqiptare, ata u vendosën në zonën e Shqipërisë së Mesme, sidomos në Vlorë, Durrës dhe Tiranë. Çamët, shikoheshin me dyshim nga qeveria e Tiranës dhe trajtoheshin si qytetarë të dorës së dytë. Më 1948, qeveria komuniste e Tiranës urdhëroi mobilizimin e disa qindrave çamëve, për të dërguar në Greqi që të luftonin në radhët e komunistëve grekë. Çamët refuzuan me këmbëngulje dhe s'pranuan të bëheshin mish për top, për interesat komuniste. Mbi 1000 çamë u arrestuan dhe u dërguan në kampin e përqendrimit, në Lozhan. Nga trajtimi çnjerëzor, vdiqën rreth 80 vetë. Persekutimi i çamëve në Republikën e Shqipërisë, vazhdoi gjer më 1991. Me qindra çamë u pushkatuan dhe u dënuan me burgime të rënda. Sot në Republikën e Shqipërisë, jetojnë rreth 150000 çamë. Ata janë nga muslimanët më të devotshëm, midis popullatës shqiptare. Në Shqipërinë e Jugut dhe të mesme, shumë hoxhallarë janë me origjinë nga trevat e Çamërisë. Historia e Çamërisë është historia më e trishtuar e trevave të kombit shqiptar. Kjo histori, është trajtuar nga historianë dhe publicistë jo vetëm shqiptarë por edhe grekë. Historiani arvanitas, Aristidh Kola, në librin e tij "Shqipëtarët e Greqisë" dënon denocidin

grek ndaj çamëve muslimanë dhe thotë se çamët kanë lënë gjurmë të thella në kulturën greke. Historiani grek, Niko Zenga, në librin e tij "Imperializmi Englez dhe rezistenca greke 1940 – 1945" ndër të tjera shkruan: "Të na vijë turp para historisë dhe të fshehim fytyrën me duart tona, për aktet e shëmtuara që janë kryer ndaj popullsisë çame". I gjithë kombi shqiptar është i obliguar për zgjidhjen e problemit çam, që sot është i ezauruar si nga qeveria greke, ashtu dhe nga fuqitë e mëdha botërore. Nuk duhet harruar kurrë tragjedia çame dhe trevat shqiptare të aneksuara nga shovinistët grekë.

Shënim.

Në këtë studim, është shfrytëzuar artikulli i Sali Bollatit "Vështrim i shkurtër historik mbi trevën e Çamërisë" botuar në gazetën "Iliria" të New Yorkut më 1998 dhe janë intervistuar nga autori me qindra çamë, dëshmitarë okularë të masakrave greke

**ARNAVUTLUK'TA KOMÜNİZM
SONRASI
DİNLERİN YAYILMASI VE
GELİŞMESİ**

3.Bölüm

A- Arnavutluk'ta Din

**4- İslâm'ın Gelişinden Öncesine Kadar
Dinî Hayat**

Aşağıda da anlatacağımız gibi İslâm dini Arnavutlukta çok hızlı bir şekilde yayıldı. Ama bunu kabullenmek için akla bir takım sorular gelmektedir. Böyle köklü bir toplumun yeni bir dini nasıl bu kadar kısa bir zamanda benimser? XIV.-XV. Asırlık bir Hıristiyanlık geçmişi olan bir dindarlığın nasıl bu kadar kısa bir zamanda yerini başka bir inanç sistemi alır? Böyle sorular formüle etmek sanki hiç de zor değil. Bu soruların yanıtını bulabilmek için Arnavutlukta din hayatının tarihine bir göz atarak daha iyi anlamaya çalışalım.

Bildiğimiz gibi Arnavutlukta Hıristiyanlık M. I. Asırda yayılmaya başladı ve halk tarafından hemen benimsendi. Bunda coğrafi konum, savaşlar, kültürel münasebetler, imparatorluğun merkezine yakın olmak gibi birçok unsur yardımcı oldu. Nitekim M. III. Asırda Arnavutlukta Hıristiyanlık hem yaşayış bakımından hem de hiyerarşik bakımından sistemli bir şekilde yaşanılmaktadır. Hemen hemen bütün halk yeni dini benimsemiştir ve yeni dinin değerlerini sahiplenmeye çalışmaktadır. O zamanın gözüyle bakacak olursak her şey giderek normal halkın lehinde işlemektedir. Fakir ve zayıf insanların inancı olan Hıristiyanlık, şimdi bir imparatorluk dini olma yolunda ve bu konuda ciddi siyasal, kültürel, coğrafik problemler gözükmektedir.

M. 431 yılında iki kilise arasında patlak olmuştu. İki kilisenin, imparatorluk merkezin birbirine çatışmasının sonuçları halkı etkileyecektir. Nitekim bildiğimiz gibi Arnavutluk doğu imparatorluğunda kalmaktadır ve dolayısıyla Ortodoks kilisesine bağlanması gerekecektir. Burada da iki temel sorun çıkmaktadır. Birincisi Arnavutluğun ve Arnavut din adamlarının kendilerini Roma'ya bağlı kalmak istemeleridir. İkincisi de Arnavutluğun coğrafi konumu Roma'ya daha yakın olmasından dolayı oradaki dini hayatını sağlıklı bir şekilde elinde bulunduramayabilmesidir. Sonuç olarak ta Arnavutluk ve Arnavutluk kilisesi de juro (resmi anlamda) doğu'ya bağlı olurken de facto (pratik olarak) Roma'ya bağlıdır.

VI. asırlarında Slavların balkanlara gelmesiyle Arnavutluk üzerinde Bizans'ın hâkimiyetini hemen hemen minimum'a indirdi. M.800'li yıllarda Bulgarlar Arnavutluk da olmak üzere tüm balkanları fethetti ve bu bölge Bizans'a kopuyor. Üstelik Bulgar kralı Boris 866 yılında Hıristiyanlığı kabul ederek Draç şehrinde vaftiz ediliyor ve papaya bağlanmak istemektedir ki bu Bizans'ı tedirgin etmektedir.¹ Arnavut din adamlarında bu işine yaramaktadır çünkü Arnavutluk başından beri Roma'ya bağlanmak istemektedir. Bizans Bulgar saldırılarından toprak birliğini koruyabilmek için imparatorluğunu Thema dediğimiz bölgelere ayırmaktadır. Halk yine kendisi dinine sahip çıkıp kendisi yaşamaktadır.²

Pratik manada Arnavut topraklarındaki kiliseler Roma'ya bağlı iken III. Leon tarafından M. 732 yılında Fener Rum patrikhanesine bağlanacaktır. Bunu 867 yılında Photios'un ağzından:” *Adettendir ki kilise hakları yönetim tarzına göre yapılmaktadır*” diye nakledilecektir tarihçilerden.³ IX. – XI. Asırlarda Bizans ve Bulgar krallıkları arasında savaşlar

¹ http://www.shqiperia.com/tr/besimet_fetare.php

² Ministria e Arsimit, a.g.e, s, 42

³ Nesimi, a.g.e, s, 68–69

devam ederken Arnavut topraklarında din yine aynı tempoda yaşanılmaktadır. Bizans bunu Thema'lar sayesinde sağlamaktadır. Resmen bu topraklar Bizans'ın hâkimiyeti altında bulunduğu için Fener Rum patrikhanesi bu topraklarda ciddi bir manada misyonerlik yürütmeye başlıyordu. Bunu da metropolitler tarafından sürdürmeye çalışıyordu çünkü bu bölge sınır, prestij, denge bölgesiydi. 1054 yılında da iki kilise resmen birbirinden ayrılacaktır.

Hatta bu asırlarda İtalya'nın güney bölgesinde yaşayan Arnavutlar bile Fener Rum patrikhanesinin bir piskoposluğu olan Ohrid piskoposluğuna bağlı olarak dini hayatlarına devam etmişlerdir.

732 yılında İstanbul Fener Rum patrikhanesine bağlanan Arnavutluk 1054 yılında Roma ile Bizans arasında bölüştü. Kuzey Arnavutluk Roma'nın hukuki egemenliğine kaldı ve Normanlarla Angevinler ülkede Katolikliği kuvvetlendirdiler.⁴ Haçlı seferlerle birlikte Bizans'ın hâkimiyeti çok önemli bir derece zayıflatılıp, bu ülke kilisesinin yine Roma'ya yönelmesine sebep olacaktır. 1204 yılında IV. Haçlı seferi İstanbul'u yağmalayıp Bizans imparatorluğunu çökdürdiler.

Yukarıda da gördüğümüz gibi Hıristiyanlığın Arnavutluğa gelmesinden İslâm'ın gelmesine kadar din halk tarafından benimsenmiştir ama bu iki yönetim arasında, iki kilise arasında bir yarışma niteliğinde olduğu için halkın sırtında birçok oyun oynandı. Hatta birçok tarihçiye göre Hıristiyanlık dini Roma ve Yunanistan tarafından Arnavutluk üzerinde üstünlük kurabilmek için kullanılmıştır. Zira bildiğimiz gibi tarihte Roma ile İlirya arasında birçok savaş olmuş ve buralar Roma'ya her zaman sorun çıkarmıştır. Roma doğuya ulaşmak için de ilk olarak Arnavutluk engelini aşması gerekeceği için

bu işi din ile halletmeye çalışmıştır.⁵ Tarihe de bakacak olursak eski Roma ile İlirya arasında temel üç büyük savaş olmuştur⁶ ve bu bölge devamlı Roma'ya baş kaldırmıştır. Öbür taraftan da Yunanistan ile İlirya arasında kültürel, siyasal, coğrafi sorunları olmuştur ve günümüzde de "Vorio-Epir" konusuyla yine de etkili bir problem oluşturmaktadır.

Kanaatimce Roma'nın ve Yunanistan'ın Arnavutluğu kontrol edebilmek için din unsurunu kullandıkları tezi doğrudur çünkü Roma siyasal açıdan zayıfladıktan sonra diğer Avrupa krallıkların kontrolünü kilise vasıtasıyla elinde tutmaya çalışmıştır ve de başarmıştır. Bunu daha aşağıda uzunca anlatacağız.

5- İslâm'ın Yayılmasını Kolaylaştıran Siyasi-Sosyal Hayat

Bu asırlarda din unsuru kadar siyasal hayat da önemlidir. XI. Asırlarda iliryahılar "arbanoi" veya "arbanitai"⁷ ismi ile anılmaktadır ve bu bölgenin adı arbanoi diye geçilmektedir.⁸

Slavlarla savaşlardan ve haçlı seferlerin saldırılarından Bizans'ın buralara hâkimiyeti zayıflamıştır. Bu da Arnavutlara, kendilerin de topraklarını yönetme şansını vermiştir. Yukarıda da anlattığımız gibi Arnavutluk halkı kendilerini Roma'ya daha yakın bakıp, Bizans'a kaşı bir meyilleri yoktu, hatta ondan kopma şansını gözetiyorlardı. Bu asırlarda Bizans Bulgarlarla, batı Roma ve Osmanlılarla uğraşırken Arnavutluğun en güçlü aileleri bu şansını kullandılar.

Sonuç olarak XI. Asırda Arnavutluk, feodal Avrupa'nın Bizans imparatorluğuna karşı yaptığı hücumlarda köprübaşı vazifesi görmüştür. XIII.

⁵ Basha, Ali, *Neper Gjurmët e Islâmit*, s. 60

⁶ Ministria e Arsimit, a.g.e, s. 18 – 21

⁷ D.İ.A, a.g.e, c.III., s. 385

⁸ Ministria e Arsimit, a.g.e, s. 48

⁴ D.İ.A, a.g.e, c.III., s. 387

Yüzyılda Arnavutluk beylikler halinde paylaşılmaktadır. Bu ailelerin en önemlilerinden **Topia, Muzaka, Balshaj** ve **Kastrioti** aileleri göze çarpmaktadır.⁹ Bunların arkasında da Venedik hâkimiyetidir ki bu daha çok bunların aralarındaki çatışmalardan faydalanmaktadır. Osmanlıya karşı da bunlar üzerinde faaliyetler uygulayacaktır.¹⁰ Burada feodal yapı uygulanmaktadır ve yukarıda zikrettiğimiz aileler hükümdar olarak yönetmektedirler. Bahsettiğimiz gibi her aile kendi bölgesinde askeri, siyasi, ekonomik olarak hüküm sürmektedir. Beyliğin hükümdarı vardı, bütün halk hükümdara ve ailesine çalışırdı. Orduda herkesin katılması zorunluydu. Beylikler arasında toprak için savaşlar da olmuştur. Hatta Osmanlılara karşı savaşan beylik de var. II. Balsha ile Osmanlılar arasında 1385 yılında *Savra* savaşı olmuştur.¹¹ Ayrıca Kosova savaşlarında en büyük beyliklerden, Sırp kralın yanında, Osmanlıya karşı savaşmış birlikler vardır. Yani siyasi-sosyal hayat feodal sistemiyle yönetiliyordu. Burada kilisenin rolü çok büyüktür. Osmanlının burayı almasının ilk senelerde, bu yöreye damgayı vuran İskender bey başkaldırısıdır. Yaklaşık 25 yıl süren bir direnmeden sonra Arnavutluk 1915 yılına kadar Osmanlı imparatorluğun hâkimiyeti altında olacaktır.¹²

Avrupa'da İskender bey'e "Hıristiyanlığın prensi" denilmektedir, çünkü ondan dolayı Osmanlı "Sicilya'ya" geçemedi. Arnavutlukta, beyliklerin ve Roma papalığının halkı yönetme konusunda, tartışmasız en büyük rolü kilise oynamıştır. İskender Bey "Hıristiyanlığın koruyucusu" olarak çağırılıyordu ve bazı kaynaklara göre de Hıristiyanlığı korumak için papayla anlaşma yaptığı diye nakledilir.¹³ Din adamlarına hem beyliklerde hem de

İskender Bey devletinde (yaklaşık 1442–1463 yılları arasında) çok yüksek idari görevler verilmiştir.

Bunun en iyi örneği de 1459–1479 yılları arasında bir papaz olan Leke Dugagjini tarafından yazılan he günümüzde kuzey Arnavutlukta hala uygulanan "kanuni i Leke Dugagjinit" kanunnamesidir¹⁴. Burada kilise, aile, evlilik, boşanma, toprak hakları ve paylaşımı, ticaret, namus, kan davası gibi konular işlenmektedir ve bunlar halk tarafından benimsenip uygulanmıştır. Burada, Roma'nın, buraları hükmetmek için kiliseyi kullandığı tezi doğrulanmaktadır. İşin en ilginç tarafı bu kanunnamenin bir papaz tarafından yazılması ve ilk bölümün adının da "kilise hakları" olmasıdır. Bundan birkaç örnek vererek konuyu daha iyi anlayalım:

- Kilisenin toprakları sadece kiliseye aittir. Ona kimse dokunamaz.(III. Başlık, 6. madde)
- Kilise adamını (başpapaz'ı) kimse sorgulamaz. Kilise işlerini, kendi canı istediği gibi yapar, alt kademe papazları bile eleştiremezler. O dokunulmazdır. (IV. Başlık, 1. madde)
- Kiliseye bir müdahale yapılamaz. Ceza verilemez. (I. Başlık 3. madde)¹⁵ Anlayacağımız gibi normal halk, beyliklerin birebiriyle olan savaşlarından, kiliseler arası çatışmasından, onları sömüren feodal yapıdan sıkılmıştır. Bu üç sebep de, buralara Osmanlı hâkimiyetinin kısa bir zamanda yayılmasını mümkün kılmıştır.

⁹ Ministria e Arsimit, a.g.e, s, 56 – 59

¹⁰ D.I.A, a.g.e, c.III., s, 384

¹¹ Ministria e Arsimit, a.g.e, s, 69

¹² Ministria e Arsimit, a.g.e, s, 88 – 90

¹³ http://www.shqiperia.com/tr/besimet_fetare.php

¹⁴ Gjeçovi, Shtjefen, *Kanuni i Leke Dugagjinit*, Sht. Bot. Kuvendi, 2001, s, XXV

¹⁵ Gjeçovi, Shtjefen, a.g.e, s, 1

İstanbul'un fethini konu alan bir minyatür

www.muslimanarnavutluk.com

"Müslüman Arnavutluk'un Haftalık Bülteni Muştı" hiçbir ticari gaye gütmeyiz ve sadece elektronik ortamda yayımlanır. Yayımlanan yazıların müellifleri tarafından saklı tutulan hakları dikkate alınmak kaydıyla yazı ve sair materyal iktibas edilebilir.